

L'apoteosi de l'hivern

Les santantonades són les festes populars que es fan en honor a Sant Antoni a la comarca dels Ports. Hi destaca la del Forcall per la seua tradició. Josep Piera ha viscut enguany aquestes festes en companyia d'un altre escriptor, Joan Francesc Mira.

Els coneixia de fotos, de vídeos, de llibres, aquests fantasmes mironians que dansaven pels carrers, folls entre el foc, vestits de siurells mallorquins com digué Xavier Fàbregas; però no els havia vistos mai en directe. I em fascinaven, com totes les festes del foc que marquen el pas implacable del temps, que recreen els cicles de les estacions, on la festa és un producte que es recupera puntual, un "mite del retorn etern", que diria Mircea Eliade.

Morella. Aquesta vila té tot l'impacte d'una vera ciutat històrica, no gens de cartó-pedra, sòbria; i això la fa, amb Xàtiva, la millor ciutat medieval que li queda al País Valencià.

No n'havia participat mai, doncs, de l'espectacle. I en tenia ganes, ja dic. Per això vaig demanar a Joan Francesc Mira si volia acompanyar-m'hi, en la seua condició d'escriptor i d'antropòleg. "Farà un fred de mil dimonis", em respongué rialler, pel telèfon, en acceptar la invitació de fer junts aquest viatge a les santantonades dels Ports.

"I què millor, per a una festa del foc que un fred sec! Així, fins i tot el fred es crema. El fred vol foc, demana foc...", vaig pensar. Així,

vaig quedar amb Mira a Morella. "Ens hi trobarem a l'Hostal Elies, un lloc de tota la vida que sol dir-se, a mitjan vesprada del divendres abans de la festa. Després, anirem a veure la Santatonada del Forcall, de reconeguda tradició i fama ben merescuda", em va dir ell, amb el seu rigor amè. I és que tenir un guia com Quico Mira –aquest és el nom que li donen amb confiança els amics–, em semblava tot un luxe de la intel·ligència. Cap a Morella que me'n vaig anar, doncs, amb cotxe.

Per a les gents que venim del sud i de vora mar, acostumades a una mena d'hivern tímid, on fa més frescor que fred, on la sensació del fred ens la du més la humitat que no el gel o la neu –autèntiques catàstrofes econòmiques quan de tant en tant hi arriben–, Morella i els Ports són un nord interior i extrem on el fred es fa fred de veres, on la neu no resulta un miracle de criatures, sinó una visita anyal, com la d'aquells morellans que viuen a Castelló o Barcelona i tornen a casa dels pares per Sant Antoni.

Perquè Sant Antoni, a més d'un sant rural i d'estampeta, a més del patró dels animals –un sant ecologista, diríem ara–, és la fita que marca el ple de l'hivern. És el patró de l'hivern, Sant Antoni.

Un cert ambient fester se'm feu present en arribar a Borriol, on una pancarta de banda a banda de carretera i un tronc o feixet de llenya a la porta de cada casa, n'eren els anuncis del foc que esperava.

El secà, per aquesta zona de l'Alt Maestrat,

RAFA GIL

El Forcall. L'ambient de festa creixia a mesura que s'acostava l'hora i el moment concrets de la Santantonada.

La col·laboració dels veïns. Les botargues recorren carrers i carrerons entrant dins les cases, on sempre els espera un barralet de vi o d'aiguardent.

La festa al carrer. Amb aquella mena de plaent romeria urbana i demoníaca, no sols disminuïa el fred al cos, sinó que la nit es feia més serena.

per la Vall d'Alba —un nom de novel·la—, no sembla, per sort, cap museu d'arqueologia rural tot erms, masos enderrocats i ruïnes d'oliveres (aprendrà mai la gent que una olivera antiga és tan sagrada i preciosa com una catedral gòtica?).

A conformar aquesta imatge, col·laboraven no sols les majestuoses oliveres, sinó especialment els ametllers, que iniciaven el seu esclat de color rosa (tan mític, tan líric, tan delicat), i fins i tot les argelagues, revestides d'un groc cridaner. Que unes plantes espinoses com les argelagues, tan grollerament antipàtiques la resta de l'any, tinguen en aquest gener tanta alegria, serà sempre una sorpresa que explica com tots gaudim, si més no, d'un instant d'atractiu, de bellesa, ni que siga durant un fugaç moment en la vida.

En un paisatge cada volta més eixut, al costat de barraques de pastor mig neolítiques, fetes de pedra i brancam, que recordaven Sardenya, hi anaven apareixent vells masos escampats, solitaris, entre bancals i boscos, evocadors de vides oblidades i de gestes carlines, ermites encimbellades, santuaris marians, ramats de bestiar entre ginebres, petits pobles.

I al fons, finalment, Morella, enroscada a la seua mola, com un formidable pastís urbà, acaramullat cap amunt del seu castell, protegit per muralles senyorials. Ciutat reial i fortí de frontera, Morella té tot l'impacte d'una vera ciutat històrica, no gens de cartó-pedra, sòbria; i això la fa, amb Xàtiva, la millor ciutat medieval que li queda al País Valencià.

L'han comparada a d'altres ciutats semblants, com Carcassona, o com Siena, però no s'hi valen les comparances; Morella és Morella i prou. I té els seus mites i els seus personatges propis, com ara Balasc d'Alagó, el cavaller que la conquistà als moros, com el mateix rei Jaume I que tant la desitjava, o Vinatea, tan noble com manipulat darrerament, o Ximo Puig, l'artífex de la renovació urbana de la ciutat... La més rondallesca, però, entre les històries que es contenen de Morella, és la d'aquell miracle de Sant Vicent, on el sant ressuscità un xiquet que la mare havia trossejat com un anyellet i l'havia posat a coure en l'olla, per tal de preparar una gustosa sopa morellana a tan honorable hoste.

Paga la pena, de debò, fer una escapada d'hivern a Morella. La tenen tan elegant, tot preparant-la per al pròxim i extraordinari Sexenni!

A Morella, tal com havíem quedat, Joan Francesc Mira m'esperava. Ens coneixem d'uns quants anys, tant de lletra com de conversa, Mira i jo, però, un viatge com aquest no l'havíem fet mai junts.

No n'hi ha tants, d'humanistes no encarcarats, que a la seua condició científica unesquen l'amena oratòria dels clàssics, el gust

per la conversa raonada, el punt de sal d'alguna ironia i una profunda estima pel país; no n'hi ha tants, entre els escriptors valencians de llengua catalana. I si n'hi ha, Joan Francesc Mira n'és un dels més interessants, sens dubte. Si com a antropòleg s'ha xafat el país, coneix la gent i els seus costums, la terra i els seus conreus, com a escriptor les seues obres tenen un univers propi, crític i entranyable alhora, com ara *Els treballs perduts*, la millor novel·la que s'ha escrit mai sobre la ciutat de València.

A poc quilòmetres de Morella, al fons i enmig del llit que conformen dos rius que ara baixen secs per les seues rambles, com un vaixell ancorat, o si es vol com un forcat de roca viva, hi ha el Forcall, un poble més dels tants que van estar a punt de despoblar-se —la gent jove fuig a les ciutats—, i que ara reviu gràcies al turisme d'hivern —com la mateixa Morella, cal dir—, i a l'interès dels mateixos fills del poble, que n'han fet lloc de vacances, de celebració i de retrobament col·lectius, com passa en aquestes santantonades, on tots hi participen, homes i dones, grans i xiquets, veïns i forasters.

“La santantonada del Forcall és una mena de farsa dramàtica d'origens medievals, però amb elements barrocs i fins i tot sainetes, interessantíssima, però a la qual se li han exagerat algunes fàcils simbologies. Hi ha gent que en tot element plantat hi troba un símbol fàl·lic, i en tot forat una vagina. És com si un excursionista que ix al camp de cap de setmana, volguera fer un tractat de botànica del ramellet de flors pintoresques que hi recull. Vistes així les coses, les torres d'alta tensió d'Iberdrola serien igualment una representació fàl·lica.” Amb raonaments com aquests del Mira, els prolegòmens de la festa ens van fer curts, tot i el fred que ens enravenava els peus.

La plaça anava omplint-se de gent a poc a poc —hi havia, fins i tot, la inevitable oriental que somriu sempre—, tots fascinats en la contemplació de “la barraca”, una mena de falla natural, feta de branques i ramulla de muntanya —especialment de pi, de carrasca i de ginebre—. Se li'n diu “la barraca”, no sols perquè en té la forma, sinó perquè ho és en si mateixa. Si de lluny sembla un turó verd, de prop s'hi veu clarament una cabana. L'ambient de festa hi creixia a mesura que s'acostava l'hora i el moment concrets de la santantonada.

L'anunci de la festa el marca el foc, com és natural. “El foc es fa imprescindible, ja que sense el foc no hi havia llum possible, de nit, abans de l'electricitat, com no hi havia escalfor, d'hivern. Si volien fer festa, doncs, un foc era precís. És així de senzill...”, deia Mira, amb el seu punt de vista científic i materialista. “La resta, com sol dir-se, és literatura, no?” vaig rematar-li.

L'anunci de la festa el marca el foc, com és natural. “El foc es fa imprescindible, ja que sense el foc no hi havia llum possible, de nit, abans de l'electricitat, com no hi havia escalfor, d'hivern. Si volien fer festa, doncs, un foc era precís. És així de senzill...”, deia Mira.

La santantonada del Forcall sol començar amb una mena de sainet vuitcentesc sobre la vida de Sant Antoni, dramatitzat en un castellà florit de recargolada retòrica capellaneca; l'obreta es representa sobre un entaulat rudimentari a l'aire lliure —sempre que el fred ho permeta—, i sol tenir com a decoració la façana de la casa de l'Algutzil, potser la més antiga casa del poble.

El teatret, seguit atentament per la petita multitud que omplia la plaça, era com una falla en viu. Els ninots, però, es movien, gesticulaven, recitaven i llançaven coets i bengales.

Els personatges eren: Sant Antoni i un criat, els dimonis o botargues, l'astúcia (representada com una mena de puta parisenca), i l'àngel flamejant. Els espectadors reien, comentaven, disfrutaven d'aquella representació popular, fixant-se en les gràcies o anècdotes dels actors, segurament parents o gent coneguda. Quatre torxes enceses, sostingudes pels cremallers, i un foc que simulava l'infern i donava escalfor a públic i dimonis, en completaven la decoració.

Aviat, però, l'escenari d'aquell tea-

Casa Roque. Un dinar de primera posà fi a la passejada morellana amb Quico Mira.

tre ja va ser tot el poble, com actors i espectadors alhora érem tots els vianants de la nit. La festa començava a excitar-se, a animar-se, tot preparant el moment àlgid del foc. Les botargues, arrossegant lligats d'una corda Sant Antoni i Sant Pau, els dos sants –“vestits amb mantes de burell”, em matisava Mira–, recorrien carrers i carrerons entrant dins de les cases –ara per la porta, ara pel balcó–, on sempre els esperava un barralet de vi o d'aiguardent més o menys casolans.

A mesura que avançava aquella mena de plant romeria urbana i demoníaca, no sols disminuïa el fred al cos, és clar, sinó que la nit va anar fent-se més serena. En la fosca s'hi veia un fil de lluna a penes, un fil de llum... entre un atemptat o teranyina –llàstima!– d'instal·lacions elèctriques.

A les onze passades, gairebé a mitjanit, els cremallers calaren foc a la barraca i aquesta es va encendre, i es va convertir en una muntanya de flames, en una simfonia d'espurnes. Les botargues o dimonis mironians penetaven en el foc, rebotant-se a l'interior d'aquell cau fet un forn, com el travessaven, a més, aquells que volien participar vivament del deliri; els fotògrafs, excitats de tanta llum, retien culte i tribut a aquell cerimonial frenètic.

“Aquest és el moment culminant, ara sants i dimonis es refugien a l'interior de la barraca, en un simulacre de sacrifici, tots cantant una mena de cant ritual, el “jo te l'encendré”. D'açò, se'n diu l'apoteosi”, m'explicava Quico Mira. I certament, aquella orgia de foc i de gent tenia tot el sentit d'una apoteosi, d'una grandiosa i gloriosa exaltació màgica.

La festa, com totes les bones festes, es va anar consumint lentament, com un bon foc es fa caliu i després cendra. Per uns, la foguera

seria el final d'una diada esperada, per d'altres l'inici de les santantonades que s'escampen pels Ports, la primera de les nits màgiques dedicades al de les barbes nevades. Un xicot amb qui em vaig fer uns vinets, em va dir en un moment: “a la costa tenen la ruta del *bakalao*, nosaltres tenim la ruta dels dimonis, les santantonades, una ruta d'hivern dur”.

L'endemà, amb una visita a la Morella monumental, un fred més fred, una excursió a la Balma –el santuari cavat a la roca, encara ple de devocions i ex-vots dedicats a la Maredeu de la Balma–, una visita al castell de la Todolella, el poble de les famoses danses guerreres, i un dinar de primera a Casa Roque (especialista en la cuina de la trumfa –la tòfona, que diuen–), s'acabà la passejada morellana compartida amb Quico Mira.

Una altra apoteosi més senzilla, més íntima, més afectiva, més entranyable, amb mil i un vins i gitam i més coses, me la van regalar els dimonis de Villores. Aquella altra nit va tenir una altra màgia. En una tenda antiga, la tenda en el sentit popular i total d'abans, la nit va començar a estel·lar-se. En un racó entre plàstics, fregalls i pots de conserva, uns xicots de Pena-roja de Tastavins, un poble de la Franja, cantaven un rock rural que arribava a l'ànima; eren unes cançons amb veu d'aiguardent que cantaven la “puta rutina” dels joves de poble, el drama d'un vell que el van deixar sense el mas –els del MOPU– i no parava amb el seu lament desesperat i borratxo: “el mas és meu, el mas és meu”.

Quina nit i quins dimonis, els d'aquella santantonada de Villores! Allò sí que va ser l'apoteosi. No saps el que et vas perdre, amic Mira, per anar-te'n.

Josep Piera

Dalt, els ex-vots dedicats a la Maredeu de la Balma. Baix, un dels fantasmes mironians, vestits de siurells mallorquins, segons Xavier Fàbregas.